

W S T Ę P

Wybuch wojny światowej zastaje Józefa Piłsudskiego w Krakowie w czasie przygotowań do uruchomienia Szkoły Letniej Związku Strzeleckiego w Krakowie. Zanim została zarządzona mobilizacja wojsk austriackich (31 lipca), Piłsudski wydaje pierwszy rozkaz mobilizacyjny z dn. 29 i 30 lipca, po czym 2 sierpnia wydaje rozkaz nakazujący koncentrację do Krakowa zmobilizowanych Związków Strzeleckich i Polskich Drużyn Strzeleckich, które poddały się pod jego zwierzchnictwo. Postanowiwszy wziąć czynny udział w wojnie światowej, nie chcąc dopuścić, by «na szalach, na które miecze rzucono, zabrakło polskiej szabli», formuje 3 sierpnia Kompanię Kadrową oraz wydaje rozkaz o utworzeniu Rządu Narodowego w Warszawie. Wysławszy Kompanię Kadrową w pole w dniu 6 sierpnia, w dwa dni później przekracza granicę zaboru rosyjskiego jako Komendant Główny Wojska Polskiego, rozpoczynając działania wojenne przeciwko Rosji, na czele samodzielnej siły polskiej. Pierwszy ten okres trwa do dnia 22 sierpnia, kiedy Piłsudski oddziały swoje poddaje pod zwierzchnictwo Naczelnego Komitetu Narodowego, utworzonego w Krakowie w dniu 16 sierpnia.

Utworzenie Naczelnego Komitetu Narodowego (N. K. N.) i formowanie przezeń w związku z armią austriacką Legionów Polskich, rozpoczyna drugi okres działalności Józefa Piłsudskiego w czasie wojny światowej. Sześć batalionów Piłsudskiego, stanowiące według pierwotnej organizacji kadrę Legionu Zachodniego, otrzymuje organizację pułku oznaczonego cyfrą 1.

Na czele swego oddziału przeprowadza Piłsudski działania wojenne w ramach 1-ej armii austriackiej, zajmując w dniu

12 sierpnia Kielce, skąd pod naporem przeciwnika zmuszony jest ustąpić. Po powtórным zajęciu Kielc w dniu 21 sierpnia, co pozwala na dokończenie reorganizacji oddziału, 10 września Piłsudski opuszcza Kielce i maszeruje na południe przez Chmielnik i Stopnicę, przechodząc na prawy brzeg Wisły w rejonie Nowego Korczyna—Opatowca, gdzie w okresie 16—24. IX. prowadzi działania zaczepne na lewym brzegu Wisły. Jednocześnie z działaniami wojennymi prowadzi Piłsudski rozległą akcję polityczną, tworząc niezwiązaną z N. K. N. i Austrią Polską Organizację Narodową (P. O. N.), której zadaniem było skupienie społeczeństwa zaboru rosyjskiego pod hasłem walki z Rosją i znalezienie tam podstaw materialnych oraz rozwinięcie przez napływ ochotników istniejących już oddziałów.

Po zakończeniu działań w rejonie Nowego Korczyna, pułk Piłsudskiego przydzielony do składu I korpusu austriackiego, rozpoczyna 28. IX. marsz w kierunku na Sandomierz i Dęblin w związku z ogólną ofensywą austriacką na tym froncie. W tym czasie odkomenderowuje Piłsudski do Warszawy por. Tadeusza Żulińskiego w celu objęcia tam dowództwa nad założoną Polską Organizacją Wojskową, która ma prowadzić działania dywersyjne na tyłach wojsk rosyjskich oraz organizować społeczeństwo pod hasłem walki z Rosją o niepodległość.

Po dojściu do obszaru Dęblina, gdzie Piłsudski dowodzi bojem pod Laskami (23—26 października), rozpoczyna wraz z cofającymi się austriackimi oddziałami odwrót w kierunku Zagłębia Dąbrowskiego. Doszedłszy 8 listopada do Wolbromia, dokonywuje stamtąd słynnego przemarszu przez Ulinę Małą do Krakowa, powziąwszy decyzję prowadzenia walki na jedynie dotychczas wolnym od najazdu rosyjskiego skrawku ziemi polskiej, tj. na Podhalu. Zadyrgowawszy tam oddziały, sam udaje się na Śląsk Cieszyński, celem złączenia Polskiej Organizacji Narodowej z N. K. N., który przez wystąpienie zeń stronnictw narodowo-demokratycznych stworzył podstawę dla zbliżenia z Piłsudskim, co znajduje wyraz w konferencjach Piłsudskiego, przeprowadzonych w Wiedniu i na Śląsku oraz jego przemówieniach. Wróciwszy do oddziału 22 listopada,

w związku z działaniami austriackimi na linii Limanowa—Łapanów, dowodzi pułkiem w czasie od 23 listopada do 13 grudnia, walcząc pod Dobrą, Marcinkowicami i Limanową.

Wyjechawszy z Nowego Sącza do Wiednia dla przeprowadzenia szeregu konferencji politycznych z kierownikami N. K. N., ostatnie dni grudnia 1914 r. przebywa na Śląsku Cieszyńskim, by stąd wrócić do oddziału, który w międzyczasie przeorganizowany na brygadę piechoty, po stoczeniu krwawego boju pod Łowczówkiem, stał w odwodzie w Lipnicy Murowanej. Uzyskawszy dla brygady dłuższy odpoczynek w Kętach, 27 lutego 1915 r. wychodzi wraz ze swym oddziałem z armii 4-ej do 1-ej, pod rozkazami której zajmuje odcinek nad Nidą na wprost Pińczowa. Od tej chwili przez szereg miesięcy nie opuszcza oddziałów, dowodząc I Brygadą nad Nidą oraz w czasie letniej ofensywy państw centralnych pod Konarami, Ożarowem, Tarłowem, Urzędowem, Radawczykiem i Jastkowem. Po krótkim pobycie w Lublinie, gdzie nawiązuje kontakt z działaczami polityczno-niepodległościowymi Królestwa, dowodzi dalej brygadą walczącą pod Ożarowem, po czym w związku z zajęciem przez Niemców stolicy Polski, 13 sierpnia wyjeżdża do Warszawy, aby tam udzielić instrukcyj działaczom politycznym w związku z ówczesną sytuacją wojskopolityczną. Treścią tych instrukcyj jest wstrzymanie wbrew Departamentowi Wojskowemu N. K. N. werbunku do Legionów, których rolę polityczną Piłsudski uważa za skończoną, nakazując przerzucenie całej energii na rozszerzenie prac Polskiej Organizacji Wojskowej jako drugiej, równoległej do Legionów siły wojskowej, będącej w całkowitej dyspozycji Piłsudskiego. Powróciwszy przez Lublin 11 września do Kowla, dokąd zostaje przerzucona I Brygada, odbywa odprawę oficerską, na której podaje do wiadomości swój pogląd na położenie polityczno-wojskowe, wytworzone po zajęciu ziem polskich przez państwa centralne.

Konsekwentnie walcząc o niezależność narodowego charakteru swego oddziału zarówno z władzami austriackimi, jak i lojalną w stosunku do nich komendą Legionów i Departamentem Wojskowym N. K. N., prowadząc rozległą akcję po-

lityczną, jednocześnie dowodzi nadal I Brygadą w ciężkich warunkach kampanii jesiennej na północnym Wołyniu. Objawszy 20 września dowództwo grupy, złożonej z 4 i 5 pułku piechoty walczy pod Kobczami, Koszyszciami i Stowygorozem, po czym 16 grudnia odmaszerowuje do odwodu w rejon Leszniewki i Karasina, gdzie wszystkie oddziały I Brygady znajdują po ciężkiej kampanii zasłużony wypoczynek.

Wyjechawszy z Karasina w początkach marca 1916 r. na kilkutygodniowy urlop, wywołany chorobą i ciężkimi warunkami pracy na froncie, odbywa szereg konferencji politycznych w Wiedniu, Krakowie i Lublinie, po czym wraca na front pod Kostiuchnowkę, gdzie w międzyczasie I Brygada zajmuje odcinek na linii wsi Optowa—Kostiuchnowka. W tym też czasie przeprowadza zorganizowanie t. zw. Rady Pułkowników, która występując w imieniu Legionów, wysuwa cały szereg postulatów w stosunku do Austrii, żądając m. in. tak zw. legionizacji Legionów oraz wypowiedzenia się państw centralnych w sprawie niepodległości Polski. W lipcu kieruje ciężkim bojem pod Kostiuchnowką oraz odwrotem nad Stochód, skąd 29 lipca wnosi podanie o dymisję, spowodowaną brakiem politycznych rozstrzygnięć w stosunku do sprawy polskiej przez państwa centralne. Dymisja Piłsudskiego, udzielona 26 września, daje początek pierwszemu przesileniu w Legionach. Okres tego przesilenia spędza Piłsudski w Krakowie i Zakopanem, biorąc udział w szeregu konferencji politycznych. Tam zastaje go ogłoszenie przez państwa centralne aktu 5 listopada, deklarującego niepodległość Królestwa Polskiego. Ogłoszenie aktu 5 listopada stanowi zamknięcie drugiego okresu działalności Józefa Piłsudskiego w czasie wojny światowej, wypełnionej pracą, rozwijaną nad konsolidacją Legionów, nad wywalczeniem politycznej i organizacyjnej ich samodzielności oraz działalnością polityczną, idącą w kierunku zorganizowania społeczeństwa pod hasłem budowy niepodległego Państwa Polskiego.

Po akcie 5 listopada Piłsudski, stając na pozytywnym stanowisku w stosunku do państw centralnych i podejmując próbę współpracy przy zamierzonej budowie wojska polskiego

towej. Ponadto włączone zostały: raport do gen. Baczyńskiego, raport o marszu na Ulinę Małą, raport z boju pod Rdziostowem i Marcinkowicami, przemówienie w Nawsiu, wspomnienie o kpt. Milce, telegram do Prezydenta m. Lwowa Neumanna, list do Prezesa Wydziału Narodowego w Lublinie oraz list do Komitetu Obrony Narodowej. Nie włączono natomiast szeregu krótkich meldunków wojskowych, opublikowanych w «Materjałach do historii artylerji Legjonów Polskich» opracowanych przez Maksymiliana Landaua (Warszawa 1934) oraz kilka wypowiedzeń drukowanych w «Wiadomościach Polskich» jako niekontrolowanych i nie oddających wiernie tekstu.

Wacław Lipiński
